

Megjelenik
minden hó 15-én
három-négy ívnyi
tartalommal.

AKADÉMIAI ÉRTESÍTŐ

Szerkesztő-
s kiadóhivatal a
Magyar Tudom.
Akadémiában.

SZERKESZTI

HEINRICH GUSZTÁV.

XXI. KÖTET. 1910. Szeptember 15. 8—9. FÜZET.

Jelentés az Akadémiák Nemzetközi Szövetségének 1910. május 9—15. Rómában tartott IV. nagy- gyűléséről.

(Irta és 1910 június 13-án fölolvasta *Goldziher I. rt.*)

Tekintetes Akadémia!

Ez a negyedik jelentés, melyet az Akadémiák Nemzetközi Szövetségének gyülekezéseiről a tek. Akadémia elé terjesztünk. Páris (1901), London (1904), Bécs (1907) után az 1908—1910. időkorre a római *R. Accademia dei Lincei*-re bízta a Szövetség az *Académie directrice* tisztségét.

Az érvényben levő szabályzat értelmében ez akadémia körében tartottuk 1909. júniusban a nagygyűlést előkészítő tanácskozást. A nagygyűlés f. é. május 9—15-re volt Rómába egybehíva.

Összesen 19 akadémia volt képviselve 48 megjelent taggal, ideértve magának a római akadémiának 8 képviselő tagját. Ez alkalommal jelent meg először a tokyói cs. tudományos Akadémia képviselője is, *Sakurai Joji*, a chemia tanára a tokyói egyetemen.

Akadémiánk mint a Szövetség tagja ügyrendünk 82. §-ának intézkedése értelmében, tekintettel a Szövetség két szakosztályára, e jelentés aláíróit küldte ki képviselőiként a Szövetség mindkét rendbeli ülésére.

Már előbbi jelentésekben¹ ismertettük a Szövetségnek és gyülekezéseinek szervezetét. Ez alkalommal is a Szövetség ülései két szakosztályban: a természettudományok és a történeti s irodalmi tudományok szakosztályaiban folytak, melyeket egy-egy teljes ülés előzött meg, illetőleg rájuk következett.

Mint az *Accademia dei Lincei* elnöke *Blaserna* egyetemi tanár, az olasz senatus másodelnöke, foglalta el a Szövetség

¹ Akadémiai Értesítő 1901. évf. 354—360. l., u. o. 1904. évf. 475—483. l., u. o. 1907. évf. 516—524. l.

római ülészakának elnökségét; mellette mint másodelnök *Dalla Vedova* senator működött. Blaserna volt egyúttal a természet-tudományi szakosztály elnöke; a történeti s irodalmi tudományok szakosztályában *Guidi*, a nagyírú orientalista elnökölt.

I. A természettudományok szakosztálya tudomásul vette azon jelentéseket, melyek a szövetkezett akadémiákat előző ülésszakában foglalkoztató ügyekről eléje kerültek. *Waldeyer* a Szövetség kezdeményezésére az agy kutatások ügyében Európaszerte megindult tudományos tevékenységről referált; jelesen a mozgalom kiváló eredményeként szólt az Amsterdamban felállított agykutató intézetről és ennek mintának beillő szervezetéről.

Az egy délkör hosszában történő magnetikus mérések körül nagy anyagi áldozatokkal Oroszországban buzgólkodtak; e vizsgálódásokat ezentúl a Carnegie-intézet is érdekkörébe vonta, úgy hogy a méréseket a 40°—50° (éjsz.) területére fogják kiterjeszteni.

A Szövetségből kiinduló nemzetközi bizottságok a meteorológiai állomások ügyében érintkezésbe helyezkedtek az illető kormányokkal.

A múlt ülésszakokból kikerült ügyeken kívül a szakosztály ülésein újabb gondolatok is felmerültek, melyeknek gyakorlati megvalósítása a tudományos testületek együttműködését igényelné. Így többek között foglalkoztak a „*Comité International de publication des Tables annuelles physico-chimiques*“ részéről benyújtott, a párizsi és bécsi akadémiáktól támogatott munkálattal, mely a fizikai és chemiai jelenségek nyilvántartásának nemzetközi szervezését tűzte ki célul.

Megvitatták továbbá a növények betegségeinek tanulmányozására és leküzdésére irányuló javaslatot (melléklet), azzal a határozattal, hogy e kérdést az 1905-ben alapított Institut international d'agriculture körébe ajánlották; az esetre pedig, hogy ez Intézet jelen szervezete miatt e kérdéseket nem illeszthetné illetékességének körébe, az egyes nemzeti akadémiák kormányaiknál megtegyék a lépéseket arra, hogy a nevezett intézet illetékessége az említett irányban kiterjeszthető legyen.

A szakosztály üléseinek legfontosabb tárgyai közé tartozott az *Euler összes munkáinak* kiadására vonatkozó tervezet. Az osztály meglepedéssel constatálta, hogy a nagy matematikus munkái körülbelül 40—45 kötetre terjedő egybegyűjtésének gondolata, mely a svájcei *Société helvétique des Sciences naturelles* köréből indult ki, e tudományos társulat erélyes hozzájárása, valamint több akadémia és kormány lelkes támogatása mellett a megvalósításra megérett és végrehajtása anyagilag is biztosítva van.

Reánk közvetlen érdekléssel és fontossággal bír az a határozat, melyre báró *Eötvös Lorándnak* a gravitatio változásának mérésére vonatkozó módszerei nyújtottak alkalmat.

A szakosztály tagjainak módjában volt behatóan foglalkozni azzal a jelentéssel, melyet báró Eötvös kutatásainak eredményeiről Sir George Darwinhez intézett (kiadva *Relazione delle adunanze tenute in Roma dal Comitato* 23—26. lapjain).

Sir George nem jelenhetvén meg a római nagygyűlésen, *Van de Sande Backhuysen*, a leideni egyetem csillagászati professora, az amsterdami akadémia egyik képviselője tette szóvá e fontos jelentést, melynek alapján az osztály a plenaris ülésben helybenhagyott resolútiót határozott el, melyet az eredeti szövegben van szerencsénk a tekintetes Akadémiával közölni:

„L'Association des Académies a appris avec la plus grande satisfaction les beaux résultats sur la variation de la gravité obtenus par M. le Baron Eötvös et exprime le voeu, que le gouvernement hongrois met M. Eötvös en état de continuer encore pendant quelques années ses observations intéressantes, s'il se peut aussi dans d'autres contrées, particulièrement dans l'Italie“.

II. *A történeti s irodalmi tudományok* szakosztályában az előadók körülményes jelentésekben ismertették a Szövetkezet körében egyes akadémia-csoportok támogatásával megpendített, vagy már folyamatban is levő tudományos vállalatok állását.

Nem csoda, hogy azon a fokon, a meddig fejlődtek, most mindinkább az anyagi kérdések is előtérbe lépnek. Az első tervezés nem egy esetben optimista számításokon indult. Ha nem egy-egy anyagi erejére is tehetős akadémia áll a vállalkozás élén, nagyon könnyen előfordulhat, hogy a szépen tervezett és tudományos tekintetben nyélbe ütött nagyszabású gondolatnak sarkába szegődik a költségkérdés atra cura-ja. A Szövetség feladatai közé tartozik, az üdvös tervek anyagi kibontakozására is utat-módot találni. Innen érthető, hogy ez alkalommal Jelentésünk e részében is nagy szerepe van a számítási adatoknak, melyek talán még abból a szempontból is érdekesek, mert megmutatják, hogy az egyes vállalatokban résztvevő akadémiáktól mily mértékben telik az anyagi hozzájárulás.

Nagyban folytatódik a készülődés a *Mahabbharáta* ind eposz kritikai kiadására, melyről *von Schröder* bécsi delegatus érdekes közlései nyújtottak tájékozást. Elhatározták, hogy a művet nem az eredeti terv szerint Indiában, hanem Európában adják sajtó alá Hölder Alfred kiadásában. A különféle nyomdákban rendelkezésre adott költségjegyzékek szerint a 17 kötetben összesen 850 ívre terjedő szanszkrit irodalmi emlék nyomtatási költsége, 1000 példányt számítva, a legolcsóbb előirányzat szerint 104.000 a legdrágább szerint 144.000 márkába kerül; ehhez járul még tiszteletdíjak fejében körülbelül 34.000 márká. A tervezett munka költsége tehát 138—174.000 márkát venne

igénybe. A hozzájáruló akadémiák részéről eddig 50.000 márkával rendelkezik a bizottság.

A hiányt úgy akarják pótolni, hogy a Szövetség hozzájárulásával, az ind fejedelmekhez, kik egyéb alkalmakkor is kimutatták bőkezűségüket, midőn dicső őseik irodalmi hagyományának feldolgozása forgott szóban, felhívást intéztek a Mahabharata-vállalat anyagi támogatása érdekében. E lépéstől sikeres eredményt várnak. Ámde még jó távol vannak a nyomtatás megkezdésétől. Nem kevesebb, mint 240 kéziratban levő szövegét kell összehasonlítani e 90.000 distichonra terjedő munkának; összesen tehát 1,200.000 distichonról van szó. A nagyfontosságú dél-indiai szövegtradíciót pálmalevelekre, nem is irt, hanem karcolt codexekből kell tanulmányozniok a munkatársaknak.

Képzeltető, mennyi kritikai munkát kell még végrehajtaniok, míg a szöveg és a hozzátartozó apparatus első kész ivének költségeire fordíthatják az európai akadémiák meg az ind rádsák anyagi hozzájárulását. A nagyszabású előtanulmányok azonban, a mint azt e vállalat vezetője, *Lüders* berlini professor jelentette, serényen folynak.

Nagy előrehaladását jelenthették *Crusius* (München) a Szövetség egy másik nagy vállalatának: a középkori görög *Corpus*ének, melynek vezető bizottsága már a mult ülés alkalmával a *Corpus*t előkészítő regestumokat mutatta be. Most már mutatóanyagokat terjeszthetett a Szövetség elé a részletes tanulmányokról, melyeket fiatal tudósokkal a görög klastromok kézíratai és okmányai között folytattat. E vállalat nagyon kedvező anyagi körülményeknek örvend, a mennyiben a hozzájáruló akadémiákon kívül, a bajor kormány is bőkezű jeleit adja érdeklődésének, a bajor akadémia pedig a nála kezelt *Thereianos*-alapból mozdítja elő e vállalat sikerét. Fájdalmasan érzett veszteség érte a bizottságot a tudományos világ gyászoltja, *Krumbacher* halálával, ki e vállalatot tervezte, irányította és tekintélyével mindinkább bővülő körökkel megkedveltette. Gazdag szakkönyvtárát végrendeleti intézkedéssel a *Corpus graecum* bizottságára hagyta mint a bizottság munkáinak nagybecsű segédeszközét. Helyét a bizottság vezetésében *Heisenberg* tanár foglalja el.

A munkálatok terjedelmének úgymint egyéb részleteinek közelebbi ismertetése szempontjából van szerencsénk e jelentésünkhöz mellékelni a bizottság segédmunkásától dr. *Marc Páltól* szerkesztett számotadó füzetet.

Előkelő érdeklődésre tarthat számot a Szövetség körében, a berlini akadémia vezetésével megindult *Corpus Medicorum antiquorum*. Már a legutóbbi jelentésben jeleztük, hogy e vállalat latin részét a szász tudós társaság a *Puschmann*-alapítványból látja el, melynek rendeltetése, hogy az orvostudomány történe-

tének tanulmányozását mozdítsa elő. A berlini Corpus leginkább a görög orvostudományra terjed. E körben már eddig is — a mint *Diels*nek, a bizottság elnökének, jelentéséből kitünik — sűrű tevékenységet mutatnak fel és már is nevezetes eredmények tanuskodnak a résztvevők tudós buzgóságáról. A Corpus szerkesztője, *Mewaldt* greifswaldi tanár egy spanyolországi utazása alkalmával az Escorial könyvtárának az orvostudomány történetére tartozó codexeiről fényképmásolatokat szerzett. A bizottság egyéb munkatársai olasz és angol könyvtárakban kutattak. *Ehrhardt*, strassburgi tanár, az Athos klastromainak könyvtáraiból hozott gazdag anyagot. A berlini akadémián kívül a kopenhágai is kiváló érdeklődést mutat a Corpus medicorum iránt. Az ő megbízásából dolgozzák fel *Heiberg* és *Raeder*, amaz aeginai Paulus, az utóbbi Oribasius munkáit. Diels érdekes jelentése kapcsolatában bemutatta *Illberg* tanár épp megjelent könyvét, mely egy beható tanulmánnyal bevezetve, ephesosi *Soranos* (híres görög orvostudós Traján császár idejéből) munkáját a női betegségekről (Περὶ γυναικείων παθῶν) mint a Corpus med. IV. kötetének egy részét (görög szövegben a hozzátartozó számos illusztrációkkal) foglalja magában. (Abhandl. d. Sächs. Ges. d. Wiss. 1910. XXVIII. köt.) A Corpus medicorum-ot intéző bizottság figyelme most kiválóan Galenos Hippokrates-kommentárjaira irányul, melyeknek előkészítésével már is a legilletékesebb szaktudósok foglalkoznak.

A Szövetségtől kiküldött bizottság vezetése mellett létesülő egy másik nagyfontosságú tudományos vállalat, mely már hosszabb idő óta a tényleges megvalósulás stádiumába jutott: az *Iszlám Encyclopädiája*, melyet magunk is anyagi hozzájárulással támogatunk. A bizottság ezúttal a nemrég megjelent 5. füzetet mutathatta be a szakosztálynak, egyúttal jelezvén, hogy a 6. és 7. füzet is megjelenő félben van. A végrehajtó bizottság elnöke (*Snouck Hurgronje*) már a választmány tavalyi ülése elé terjesztett volt egy emlékiratot, melynek adatai azt a sajnos körülményt tüntették fel, hogy az akadémiák részéről rendelkezésre bocsátott tegélyösszegek csak még rövid ideig fogják fedezhetni azt a tetemesen nagyobb szükségletet, melyet e három nagy kötetre tervezett munka igényel.

A választmány méltatván a vállalat tudományos és gyakorlati fontosságát, annak idején részletesen foglalkozott azon körülményekkel is, melyek költségkészetünk fogyatékoságát előidézik. Ezek közt a legsúlyosabb, hogy a vállalat segélyezésében résztvevő francia és angol testületek anyagi támogatásukhoz azt a feltételt kapcsolták, hogy a munka francia és angol nyelven is megjelenjen; tekintettel az ezáltal okozott tetemes fordítási és szerkesztési költségekre, a vállalat eredeti, amúgy is kissé optimis-

tikus, tudósok készítette költségelőirányzata meghibbant, azonkívül pedig a vállalat gyors előrehaladása is késedelmet szenved.

A bizottság elnöke, a választmány felszólítására, ez alkalommal a bizottság rendelkezésére bocsátott összegek részletes elszámolása mellett, a jövendőkre nézve az eddigi tapasztalatokon alapuló költségelőirányzatot terjeszti elő; mindkettőt az e jelentésünkhöz mellékelt nyomtatvány ismerteti. Eredményként az a számítási tény mutatkozik, hogy az Encyklopädia még hátralevő 45 füzetének (180 iv kéthasábú lex. 8°) háromnyelvű kiadása 135.000 forintot igényel, mely összegre folytatólagosan 15 év alatt lesz szükségünk. Minthogy az akadémiák és egyéb testületek hozzájárulása e magas összeget nem üti meg, a szakosztály indítványára a Szövetség azt határozta, hogy 1. felszólítja a szövetkezett akadémiákat, hogy bizonyos időközre megszavazott évi segélyüket annak letelte után továbbra is, lehetőleg gyarapodó mértékben fentartsák; 2. hogy a Szövetség az amerikai egyetemeket, melyeken keleti tanszékek fennállanak — 12 ilyen főiskolája van az Egyesült Államoknak — arra szólítsa fel, hogy az európai tudományos testületek példájára ők is résztvegyenek az Iszlám Encyklopädiájának támogatásában. Mindezideig csak európai testületek vettek részt e vállalat elősegítésében. Reméljük, hogy a jelenleg rendelkezésre álló pénzkészlet (1909 végén 16.115 frt) betudásával 15 éven át évenként szükséges körülbelül 8000 frt a segélyek körének bővülése által rendelkezésünkre kerül. Ez indítványra annál készségesebben állt rá a Szövetség, minthogy az eddigi füzetek sokszor monographikus jellegű cikkeikkel a munka hézagpótló hivatásáról, magas tudományos színvonaláról tesznek tanúságot.

Ugyancsak e szakosztályban *Diels* a kéziratkölesönzés ügyét illető tárgyalások jelen állásáról tett jelentést, melynek eredményét egy mellékletül csatolt nyomtatvány tartalmazza. Továbbá a dán akadémia a Kopenhágában 1908-ban lefolyt orientalista-congressus határozata nyomán, egy új vállalat buzdítását hozta szóba. Reámutat ugyanis annak fontosságára, hogy a Szélső Kelet (Khina, Japán stb.) történelmi forrásai, melyekről eddig csak hiányos, sokszor megtévesztő fordítások állnak a történettudomány rendelkezésére, megbízható feldolgozásokban tétessenek hozzáférhetőkké. Ily segédeszköz hiányát most mindinkább érzik azon indologusok is, kik a turkesztáni felfedezések kapcsolatában a régi Khina kultúrájával, régi története egyes korszakaival érintkeznek. A kopenhágai indítványt a Szövetség legközelebbi triennalis nagygyűlése számára készítik elő.

III. A teljes üléseknek nem volt igen egyéb tárgyak, mint a Szakosztályok indítványainak kihirdetése és helybenhagyása.

Salemann jelentést tett az alapszabályok revisiója ügyében

kiküldött bizottság javaslatairól. A változtatások közt említésre méltó, hogy a Szövetség három-hároméves nagygyűléseit ezentúl nem előzik meg kötelezőleg a cyklus második évében a választmány gyülekezései a vezető akadémia székhelyén. Ily előkészítő gyülekezés szükségességét ugyanis a tapasztalat nem igen igazolta. Ezentúl csakis előforduló szükség esetén, még pedig az elnökségtől a czélszerűség szerint kitűzendő helyen fogják a közgyűléseket megelőzőleg a szövetségzett akadémiákat a választmány kiküldésére felszólítani.

Eldöntetlen maradt az alapszabály-revisio során az a jogi kérdés, hogy mily formaságok közt lehet a Szövetség számára megszerezni a jogot arra, hogy alapítványokat elfogadhasson és kezelhessen. Arra utasították az akadémiák képviselőit, hogy e kérdésre nézve akadémiák jogi tekintélyeivel értekezzenek. E szempontból is van szerencsénk e kérdésre Jelentésünk keretében illetékes szakembereink figyelmét felhívni.

A Szövetség plenuma, az egy göttingai akadémia kivételével, hozzájárult a *Société helvétique des Sciences naturelles* megkereséséhez, hogy e tudományos társaság, mely — mint már említve volt — Euler munkáinak kiadása körül buzgólkodik és szervezetét akadémiai mintára alakítja át, a Szövetség tagjai közé felvétessék. Ezentúl tehát Helvetia is, melynek főiskolái, habár központi szervezet híján, a tudomány különféle ágaiban hathatós tevékenységet mutatnak, képviselőt talál az akadémiák nemzetközi Szövetségében.

Előbbi jelentésekben több ízben volt alkalmunk ismertetni a Szövetség előkészülését *Leibniz* munkái gyűjteményes kiadására. A berlini akadémia és a párisi Académie des Sciences morales et politiques szövettek e célra. Sajnálattal nélkülöztük ez alkalommal személyes jelenlétét *Boutrouznak*, kinek e vállalat haladásáról szóló időnkinti jelentéseiben szoktunk a Szövetség gyűlésein gyönyörködni. Helyette dr. *Foville Alfred*, a nevezett párisi akadémia állandó titkára adott rövid jelentést a gyűjtési munkálatok előhaladásáról. A levelezés anyaga már együtt van; nemsokára hozzáfoghatnak az első kötet közrebocsátásához.

IV. Nem maradtak el Rómában sem a társadalmi ünnepek és fogadások, melyekkel ily alkalmakkor a tudomány képviselőit megtisztelni szokták. A királyi udvar részéről nagyobb-szabású ünnepélyek voltak tervezve; melyeknek azonban az angol király hálála okozta udvari gyász miatt egyszerűbb formákra kellett szorítkozniok. A királyi pár, úgymint az özvegy királyné ő Felsegeik palotáikban nagyon kitüntető módon fogadták az akadémiák képviselőit és nagy érdeklődést tanusítottak a tudományos munkálatok iránt, melyek bennünket székvárosukba gyűjtöttek. Róma város sindacója és hatósága a capitolumi múzeum

termeiben a művészet remekeitől környezve egy ünnepi estélyen fogadta a Szövetség tagjait.

Az Accademia dei Lincei tagja, Ersila Caetani-Lovatelli grófnő, úgymint a tudós főúr, Leone Caetani, Teano hercege, egy-egy estély rendezésével tisztelték meg a tudományos intézetek küldötteit. Maga az Accademia dei Lincei az ülések megkezdése előtti estén az akadémia díszes székelyén, a Palazzo Corsini termeiben, fogadta vendégeit; a záró ülést követő vasárnapon meg búcsúzásra kirándult velünk a tenger partjára Ostiába, hol az ásatások közt *Vaglieri* és *Lanciani* voltak mellénk adva mint magyarázó kalauzok.

*

A záró ülés egyik tárgya volt: a Szövetség 1913-iki ülészaka székelyének kijelölése. Egyhangúlag a *szentpétervári* akadémia meghívását fogadtuk el. Ennélfogva az 1911—1913-iki évkörre a *szentpétervári* császári tudományos akadémia viseli az Académie directrice tisztségét.

Goldziher Ignác.

König Gyula.

A Tudománytár történetéhez.¹

1.

A Tudománytár Szerkesztőjének adandó Utasítás végett kiküldött Biztosság javaslata.²

A Tudós Társaság első nagy gyűlésében (3 d. ülés 20. sz.) a' Tudománytárt két részre szakasztá, mellynek *elsője* kivonatokat — a' későbbi határozás szerént pedig birálatokat 's egyéb ismeretéseket, — *másodika* tudományos jelentéseket, foglalna magában. Belebb menvén a' Biztosság a' folyóirat szerkezetébe a' nagy gyűlés által szabott határok közt a' következő rendet bátorodik javasolni az egyes dolgozatok' felvételében a' szerkeztető által megtartandót.

I. A birálatok, kivonatok 's egyéb rövidebb megismertetések, akár hazai, akár külföldi munkákat tárgyazzanak, vegyest de a' három tudomány ágnak együtt, *különös* tudományos czímeik alatt álljanak p. o. Technologia, Statistika, Szép mesterségek, Szép literatura, stb. minthogy az olvasót az nem igen érdekli, milly *főczím* alá rendeli ez vagy amaz író ezt vagy amazt a' különös tudományt; hanem azt igen is méltán kívánhatja, hogy

¹ V. ö. „A Tudománytár története“ cz. cikklet fönt 121—136 l.

² Akadémiai főtitkári iratok, 1832 év 151. szám.